ВПЛИВ ІДЕЙ ВІЗАНТИНІЗАЦІЇ НА МИСТЕЦТВО ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Н. Д. Кісь
Відділ нової історії України
Інституту українознавства ім. І.П. Крип'якевича НАН України;
79026, м. Львів, вул. Козельницька,4; тел. +38 (032) 270-70-22

У статті йдеться про впливи ідей візантинізму на українське сакральне мистецтво першої половини XX ст. Основною рисою цих процесів було намагання використати фольклорну техніку, зразки народного малярства й архітектури у високому мистецтві.

***Ключові слова**: візантинізація, сакральне мистецтво, Галичина, культура, обряд.*

В основу так званої візантинізації в мистецтві було покладено твердження про "універсальність і трансцендентальність католицизму" [5, с.1], тобто його здатність поєднувати різні підходи, стилі, концепції й не обмежуватися лише культурними формами латинського Заходу. У своїй статті "Візантинізм як форма культури", виголошеній на IV Унійній Конференції в Пінську в 1933 році, патріарх Йосиф Сліпий зазначив: "Жодну, навіть наймогутнішу націю і жодну культуру, найвищу і найблагороднішу, не можна ототожнювати з Католицькою Церквою, бо як каже Св. Іван Хризостом, "з Церквою не може ніщо зрівнятися". Навпаки, Христова віра може розвинути і облагородити кожну культуру і кожна з них має право на її благородний вплив" [5, с.3]. Таким чином, самобутність кожного стилю й культури є невід'ємною особливістю Церкви, оскільки вона стоїть над усіма культурними відмінностями.

Митрополит Андрей Шептицький уважав обрядові відмінності між гілками християнства явищем, яке виникло ще до розколу та яке було зумовлене культурними чинниками. У своєму пастирському посланні із цього приводу від 23 грудня 1937 року він писав: "В св. католицькій Церкві вже в перших століттях витворилися з Божої волі східні й західні обряди. До найдавніших східних обрядів належить грецький обряд, а з західних найбільший є латинський обряд. До східних обрядів належить теж і наш гр.-кат. обряд, що повстав з найстаршого грецького обряду" [4, с.252]. Із цього вислову випливає, що кожен обряд є рівноцінним і повноправним, а отже, не мусить мати якоїсь переваги над іншими. Те саме стосується культурної самодостатності обрядів: "Свята Церква католицька узнає всі обряди рівними, гарними й святими" [4, с.252].

Особливості східного обряду формувалися впродовж тривалого часу в умовах, коли духовенство фактично користувалося певною автономією в обрядових питаннях: "В латинській Церкві дефінітивно від XVIII ст. законодавство у всіх обрядових справах належить до Ап. Престолу, а в нашій церкві те законодавство взяли в руки провінціальні синоди, які менше або більше були затверджені Ап. Престолом, і що сам Ап. Пре-

стіл застерігає собі в обрядових справах й нашої Церкви, що ніхто без його згоди не може навіть частинно зміняти східного обряду" [3, с.320]. Завдяки цій певній свободі вибору відбувалося впровадження слов'яно-візантійських мистецьких зразків у Греко-католицькій церкві, основною концепцією яких було домінування ідеї над образом у зображальному мистецтві. Як писав Й. Сліпий, "Перевага духа над матерією – ідея як звершення над усім земським – оце головна ціха культури Сходу. Тому візантійська культура є доповненням і противагою західній" [5, с.11].

Свідоме впровадження та плекання елементів візантійської традиції відбувалося під гаслом повернення до автентичних зразків староукраїнської культури, захисту її від експансії латинства. На думку патріарха Й.Сліпого, "зовсім безпідставним є погляд начебто культура Сходу була чимось згірдлим і засудженим на смерть. Нищити цей старий доробок, над яким працювала стільки століть Христова Церква, не лежить зовсім ні в інтересі католицизму, ані східних народів. Усувати її і насаджувати нову культуру – значило би ломити 1000-літню традицію слов'янського Сходу і ще старшу решти Орієнту. Рівно ж однобічний є погляд, що животворність католицької Церкви проявилася тільки в західній культурі" [5, с.13]. Отож патріарх відкидає стереотип про винятковість культури латинського Заходу як культури католицької церкви, наголошує на важливості культурних здобутків кожної цивілізації.

Ще одним аргументом Й. Сліпого на захист збереження автентичності візантійських традицій є теза про більшу прийнятність із боку вірних учення церкви у звичній для них формі. Він, зокрема, зазначає: "Висміювати цю культуру і відкидати її як щось осоружного, значить замикати католицькій Церкві доступ до тих народів" [5, с.5].

Йосиф Сліпий наводить слова митрополита А.Шептицького: "...до нашого народу не можемо йти з програмою легковаження або й висміювання всього, що рідне, що наше, що східне, що нам питоме, що нам батьки передали, бо таким представленням речі зробимо їм правду Христової науки зненавидженою. Тим менше з такою програмою можемо йти до відлучених, що свої обрядові звичаї (і свою культуру) можуть цінити більше, ніж віру" [5, с.6]. Отож, головний акцент зроблено на двох важливих аспектах: 1) візантинізація покликана наблизити УГКЦ до давньоукраїнських традицій, близьких народові; 2) місіонерська діяльність повинна базуватися на терпимості та розумінні традицій. Варто зазначити, що збереження візантійських традицій було умовою дотримання канонічних правил священнослужителями УГКЦ, недотримання – порушенням статуту. Проте з висловлювання випливає, що в цьому випадку митрополит аргументує свою позицію саме потребою бути ближчими до народу. Окрім того, дотримання всіх практик східної традиції повинно було сприяти більшій дисциплінованості серед священиків.

Значний вплив візантинізація справила на тогочасне мистецтво, зокрема малярство. До того, як митці почали звертати увагу на давні візантійські традиції іконопису, ситуація в цій сфері, як свідчить тодішня

преса, виглядала так: “дев’ятнадцятий вік ще дотепер у нашім церковнім мистецтві є з малими виїмками майже порожньою картою.

Поза перемальовуванням на ріжні лади ріжними мазунами солодко-бездушних. Вплив ідей візантинізації на мистецтво Галичини першої половини ХХ ст. монахійських взорів ... та ріжних плитких вишивково-рушниково-полтавсько-малоросійських декорацій ... нічого замітного у нас не повстало. Перервались традиції високого візантійсько-українського стилю на початку XVII в. західними впливами, що давши декілька дійсно інтересних іконостасів і Богородичанським закінчивши та ще у XVIII віці дещо інтенсивного видавши, в XIX віці стали зовсім плиткими формою і порожним змістом” [2, с.437]. Ці слова прозвучали як заклик повернутися до високого стилю в малярстві, яким автор статті однозначно вважав стару візантійську традицію, оперту на місцеві традиції та здобутки.

Подібні пошуки привели, зокрема, до вивчення пам’яток іконопису, які зберігалися в Національному музеї у Львові. Наприклад, Михайло Драган подає історію творчого пошуку художника П. Холодного: “Натрапивши в Національнім Музею на неоцінені скарби ікон XV-XVI віків, під їх впливом рішучо пішов дорогою, на яку схилявся. Віднині ніякий мистець, до якого напрямку, чи школи він належав би, не може пройти мимо збірок Нац[іонального] Музею, бо в тих на око дуже скромних і обірваних іконах міститься так багато творчих потенцій, що кожний артист знайде там своє і богато дечого такого досконалого, що нелегко йому буде на ту висоту піднестись” [2, с.438]. На думку автора, саме традиції українського іконописання XV-XVI ст., ще не підданого впливам західного малярства, мали стати зразком для тогочасних митців.

Проте поворот до традиції XV-XVI ст. не був простим копіюванням давніх зразків. Як зазначає М. Драган, “мальовила П. Холодного лише формою візантійські, змістом вони зовсім нові, новочасні. Під цею візантійською стилізацією криється сучасне змагання до виразу експресіоністичних течій європейського мистецтва” [2, с.438]. Таке поєднання він уважає природним для українського митця, твердячи: “А що артист стоїть одною ногою в східній, а другою в західній культурі, – то тим більше він український мистець, бо від віків українське мистецтво – це творча синтеза двох культур” [2, с.439]. Таким чином, під візантинізацією сакрального мистецтва слід розуміти не абсолютне акцентування зразків візантійського мистецтва, а повернення до традиції власне української культури як результату симбіозу культур Заходу й Сходу.

Одним із феноменів візантинізму в українському малярстві є творчість М. Бойчука та започаткованого ним напряму – “бойчукізму”. Уперше назва “школа Бойчука” з’явилася 1910 року на виставці в Парижі. До презентаційної групи робіт М. Бойчука під загальною назвою “Відродження візантійського мистецтва” ввійшли С. Налепінська, С. Сегно, С. Бодуен де Куртене, М. Касперович, Я. Левановська, Х. Шрамм, О. Шагінян [6, с.14].

Як згадував Михайло Бойчук, його мистецький світогляд сформувався саме на основі народного мистецтва, не зміненого ще європейськими впливами: “Маємо там, в Теребовельщині, наче досі князівську культуру, перед’європейську, на чисто національному українському ґрунті” [1, с.17]. Ще під час навчання у Львові М. Бойчук глибоко відчув особливості власне українського стилю, базованого на візантійських зразках, на відміну від більш популярного тоді західноєвропейського мистецтва: “Познайомився з церковними малярами і з їх працями, які більше схожі на візантійські, ніж на сучасні. І от мене зацікавило, порівнюючи їх твори з польськими: чому ті церковні маляри все хочуть бути схожими на польських?” [1, с.17].

Хоч сам Михайло Бойчук і зазначав, що українське мистецтво є спадкоємцем візантійського (“Переходить (візантійське мистецтво. – Н.К.) до інших країв, особливо на Русь-Україну... У половині XV ст. Візантію завоювали турки. Але саме тоді візантійське мистецтво процвітає на Україні” [6, с.15]), він не вважав його просто продовжувачем візантійських традицій, зазначаючи, що “ми настільки є школою візантійського відродження, наскільки наша українська культура була під її впливом. “Неовізантинізм” це лише термін для легшого порозуміння” [6, с.15]. Таким чином, візантинізація “бойчукістами” розглядалася швидше не як повернення до Візантії, а як до власне української мистецької традиції, розвинутої в тому числі й під впливом візантійського мистецтва.

У статті “Українське малярство” М. Драган, підсумовуючи розвиток “бойчукізму”, зазначив, що вплив візантинізму почав проявлятись у роботах Модеста Сосенка, а вже Михайло Бойчук довів до остаточного синтезу перші пошуки в цьому напрямі, створивши в Україні школу монументалістів. П. Холодний, продовжуючи працювати в стилі цієї школи, заснував у Львові ГДУМ (Гурток діячів українського мистецтва).

Пошуки оптимального варіанта синтезу сучасних мистецьких тенденцій і давніх українських (візантійських) традицій відобразились у творчості художників Я. Музики та М. Осінчука. Я. Музика більше схилявся до першого, М. Осінчук – до другого [6, с.15].

Візантинізм у сакральному мистецтві підтримувався митрополитом А. Шептицьким, про це свідчить і фінансова допомога українським митцям (зокрема, М.Бойчуку [6, с.13]), і його виступ на посвяченні молитвениці Духовної семінарії 1929 року. Перш за все митрополитом схвалювався символізм в іконописі: “У мистецтві ми не визнаємо реалізму. ...Релігійне малярство має передовсім ту ціль, щоби якимось змислам приступними засобами представити те, що змислам вже не є приступне...” [7, с.447]. Окрім того, А. Шептицький уважав, що мистецтво повинно бути ланкою між поколіннями, особливо в той час, коли: “...з численних оглядів наше покоління відчуває потребу живого зв’язку з живим ще переданням батьків” [7, с.449] . Такий підхід до трактування мистецтва висловив і М. Бойчук: “Об’єктивний зміст – у формах мистецьких, не реалістичних... Суть ідеї в найбільш закінченій строгій формі. Мистецтво у фактурі образу, а не в темах... Виступ проти сучасної, механічної

цивілізації. Вільна дисципліна, яка виникає з індивідуалізму й опирається на старому стилі" [6, с.16].

Трактування католицизму як універсальної форми релігійності дозволило відмовитися від застарілого розуміння католицької культури як культури латинського Заходу й по-новому характеризувати східний обряд Греко-католицької церкви. Візантинізація, яка передбачала наближення обрядових форм Греко-католицької церкви до зразків східної, візантійської традиції, надзвичайно позитивно вплинула на образотворче мистецтво, зокрема малярство, Галичини першої половини XX ст. Поєднуючи традиції автентичного староукраїнського малярства, зразків візантійської мистецької спадщини з найновітнішими світовими підходами та техніками, школі українського малярства вдалося досягнути цілком унікальної форми вираження, яка отримала назву "неовізантинізм".

Література

1. Бачинський Є. Мої зустрічі та силуети українських малярів і різьбярів на чужині: Спомин старого емігранта за роки 1908-1950 / Є. Бачинський. – Торонто: Нові дні, 1952. – 245 с.
2. Драган М. Мистецький подвиг (газета "Діло", 1 березня 1929 р., No 45; 2 березня 1929 р., No 46) / М. Драган // Записки НТШ. Праці секції мистецтвознавства. – Львів, 1994. – Т. CCXXVM. – С. 437-441.
3. Митр. Андрей (Шептицький). Про обряди (19.05.1941) // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і Церковна Єдність. Документи і Матеріали (1899-1944). Т. І. / За ред.Г. Генгало, М. Яніва. – Львів : Свічадо, 1995. – С. 320-330.
4. Митр. Андрей (Шептицький). Про обрядові справи (23.12.1937) // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і Церковна Єдність. Документи і Матеріали (1899–1944). Т. І / За ред. Г. Генгало, М. Яніва. – Львів : Свічадо, 1995. – С. 252-257.
5. Патр. Йосип (Сліпий). Візантинізм як форма культури. Доповідь на IV Унійній конференції (Пінськ, 1933 р.). – Львів, 1933. – 13 с. – (Препринт / Львівська академія мистецтв. Кафедра мистецтвознавства).
6. Ріпко О. У пошуках страченого минулого. Ретроспектива мистецької культури Львова XX ст. /О. Ріпко. – Львів : Каменяр, 1996. – 285 с.
7. Свято Духовної Семінарії. Слово Високопреосвященного о. митрополита Андрея Шептицького при посвяченні молитвенниці (газета "Діло", 17 лютого 1929 р., No 35) // Записки НТШ. Праці секції мистецтвознавства. – Львів, 1994. – Т. CCXXVM. – С. 446-449.

Стаття надійшла до редакційної колегії 22.07.2011р.
Рекомендовано до друку докт.філос.наук, проф. ***Кияком С.Р.***

IMPACT OF THE IDEAS OF BYZANTINIZATION ON ARTS IN GALICIA IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

N. D. Kis'
Department of New History of Ukraine of Institute of history and criticism of language by I.P. Kryp'yacevich NAN of Ukraine;
79026, Lviv, Kozelnytska st., 4; ph. +38 (032) 270-70-22

The article is about the influence of the ideas of vizantynism on Ukrainian sacral art in the first half of XX century. These processes were characterized by the attempt to use the folklore painting techniques, examples of folklore art and architecture in the high art.

Key words: *vizantynism, sacral art, Galicia, culture, ceremony.*

УДК 745/749:217
ББК 85.12